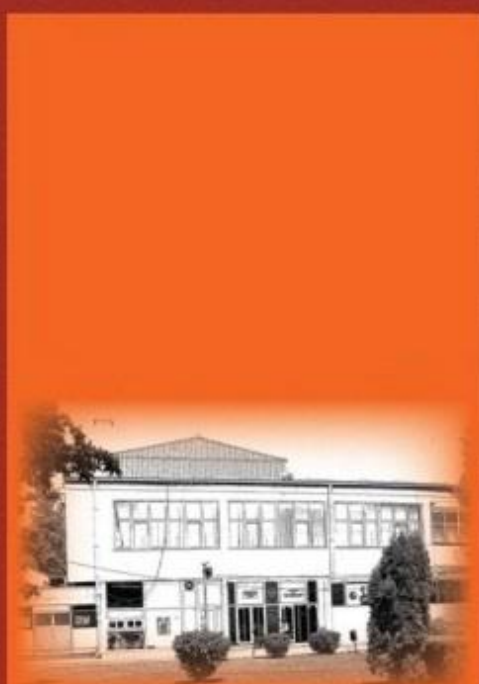

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ

UDK: 378 (497.7)

ISSN: 1409-9187

ФАКУЛТЕТ ЗА
ОБРАЗОВНИ НАУКИ

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
YEARBOOK

2024

година 13

volume XIII

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCES

Editorial Team

ГОДИШЕН ЗБОРНИК ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ

YEARBOOK FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCE

За издавачот / For publisher

Проф. д-р Емилија Петрова Ѓоргева

Издавачки совет

проф. д-р Дејан Мираковски д-р Лилјана Колева-Гудева проф. д-р Мишко Цидров
проф. д-р Емилија Петрова Ѓоргева

Редакциски одбор

Доцент д-р Марија Стришевска, Институт за славистика, Универзитет во Вроцлав, Полска; Проф. д-р Мариуш Землодр, Институт за социологија, Бјалисток, Полска; Проф. д-р Горан Зељиќ, Учителски факултет на Белградскиот универзитет, Србија; Проф. д-р Бојана Милосављевиќ, Учителски факултет на Белградскиот универзитет, Србија; Проф. д-р Тонча Јукиќ, Факултет за хуманистички и општествени науки на Универзитетот во Сплит, Хрватска; Проф. д-р Јасна Кудек – Мирошевиќ, Факултет за образование на учители на Универзитетот во Загреб, Хрватска; Проф. д-р Нина Чеклиќ, Педагошки факултет во Бијелина, Универзитет во Источно Сараево, Босна и Херцеговина; Проф. д-р Јанка Димитрова – Стојменова, Педагошки факултет на Југозападен универзитет „Неофит Рилски“ во Благоевград, Бугарија.

од Македонија

проф. д-р Снежана Ставрева Веселиновска проф. д-р Соња Петровска проф. д-р Снежана Мирасчиева проф. д-р Снежана Јованова Митковска проф. д-р Емилија Петрова Ѓоргева проф. д-р Никола Смилков проф. д-р Виолета Николовска проф. д-р Трајче Стојанов проф. д-р Деспина Сивевска проф. д-р - Ирена Китанова проф. д-р Билјана Митевска Попевска проф. д-р Даниела Коцева проф. д-р Верица Јосимовска проф. д-р Оливер Цацков Главен и одговорен уредник проф. д-р Виолета Николовска

Одговорен уредник

проф. д-р Виолета Николовска

Editorial board

Prof. Dejan Mirakovski, PhD Prof. Liljana Koleva Gudeva, Ph. D. Prof. Misko Dzidrov, PhD
Prof. Emilija Petrova Gjorgjeva, PhD

Editorial Board

Docent Professor Dr. Marija Stryszewska, Institute of Slavic Studies, University of Wroclaw, Poland; Prof. Dr. Mariusz Zemlodr, Institute of Sociology, Bialystok. Poland; Prof. Dr. Goran Zeljic, Faculty of Teaching, University of Belgrade, Serbia; Prof. Dr. Bojana Milosavljevic, Faculty of Teaching, University of Belgrade, Serbia; Prof. Tonca Jukić, Ph.D.,

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split, Croatia; Prof. Dr. Jasna Kudek – Mirosevic, Faculty of Teacher Education, University of Zagreb, Republic of Croatia; Prof. Dr. Nina Ceklic, Faculty of Pedagogy in Bijeljina, University of East Sarajevo, Bosnia and Herzegovina; Prof. Dr. Janka Dimitrova – Stojmenova, Faculty of Pedagogy at Southwestern University "Neofit Rilski" in Blagoevgrad, Bulgaria.

from Macedonia

Prof. Snezana Stavreva Veselinovska, PhD Prof. Sonja Petrovska, PhD Prof. Snezana Mirascieva, PhD Prof. Snezana Jovanova Mitkovska, PhD Prof. Emilija Petrova Gorgjeva, PhD Prof. Nikola Smilkov, PhD Prof. Violeta Nikolova, PhD Prof. Trajce Stojanov, PhD Prof. Despina Sivevska, PhD Prof. Irena Kitanova, PhD Prof. Biljana Mitevska Popevska, PhD Prof. Daniela Koceva, PhD Prof. Verica Josimovska PhD Prof. Oliver Cackov PhD Managing editor Prof. Violeta Nikolovska, PhD Editor in chief Prof. Violeta Nikolovska, PhD

Администратор

Александра Николова

Техничко уредување

Проф. д-р Верица Јосимовска

Јазично уредување

Проф, д-р Виолета Николовска Виш лектор Крсте Илиев Administration Aleksandra Nikolova Technical Editing Prof. Verica Josimovska, Ph.D. Language Editor Prof. Violeta Nikolovska, PhD Senior lecture r Krste Iliev

ISSN 1409-9187

Редакција и администрација Address of the editorial Универзитет „Гоце Делчев“ -Штип
Goce Delcev University – Štip Факултет за образовни науки Faculty of Educational
Sciences ул. „Крсте Мисирков“ 10-Ап. факс 201, 2000 Штип Krste Misirkov 10-A PO box
201, 2000 Štip Република Северна Македонија Republic of North Macedonia

РОМАНОТ „ТИ НОСАМ ПУСТИНСКИ ПЕСОК“ ОД ВИНКА САЗДОВА – РОМАН ЗА ПРИЈАТЕЛСТВОТО БЕЗ ГРАНИЦИ

Јованка Денкова

Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
jovanka.denkova@ugd.edu.mk

Апстракт: Романот за млади „Ти носам пустински песок“ (2021) од Винка Саздова претставува првенче на оваа авторка, која вообичаено пишува за возрасни читатели. Ова дело е настанато како дел од еден проект и претставува претходница на романот „Имаш пчела на носот“ од Венко Андоновски (2021). И во двата романи се среќаваат истите ликови – Стела и Сани, најдобри другари, кои судбината често ги разделува. И додека во вториот роман, романот на Андоновски нарацијата е дневничка, со концепција како „машка“ и „женска книга“, во овој роман на Саздова, разделените другари меѓусебно комуницираат преку преку писма, поточно електронска пошта (т.н. мејлови).

Клучни зборови: роман за млади, Винка Саздова.

РОМАНОТ „ТИ НОСАМ ПУСТИНСКИ ПЕСОК“ ОД ВИНКА САЗДОВА – РОМАН ЗА ПРИЈАТЕЛСТВОТО БЕЗ ГРАНИЦИ

Јованка Денкова

Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
jovanka.denkova@ugd.edu.mk

Апстракт: Романот за млади „Ти носам пустински песок“ (2021) од Винка Саздова претставува првенче на оваа авторка, која вообичаено пишува за возрасни читатели. Ова дело е настанато како дел од еден проект и претставува претходница на романот „Имаш пчела на носот“ од Венко Андоновски (2021). И во двата романи се среќаваат истите ликови – Стела и Сани, најдобри другари, кои судбината често ги разделува. И додека во вториот роман, романот на Андоновски нарацијата е дневничка, со концепција како „машка“ и „женска книга“, во овој роман на Саздова, разделените другари меѓусебно комуницираат преку преку писма, поточно електронска пошта (т.н. мејлови).

Клучни зборови: роман за млади, Винка Саздова.

THE NOVEL "I BRING YOU DESERT SAND" BY VINKA SAZDOVA - A NOVEL ABOUT FRIENDSHIP WITHOUT BORDERS

Jovanka Denkova

Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
jovanka.denkova@ugd.edu.mk

Abstract: The novel for young people "I bring desert sand to you" (2021) by Vinka Sazdova is the debut of this author, who usually writes for adult readers. This work was created as part of a project and is a precursor to the novel "You have a bee on your nose" by Venko Andonovski (2021). The same characters meet in both novels – Stella and Sunny, best friends, who are often separated by fate. And while in the second novel, Andonovski's novel, the narration is diary-like, with the concept of "man's" and "woman's book", in this novel by Sazdova, the separated friends communicate with each other through letters, or rather electronic mail (so-called emails).

Keywords: novel for young people, Vinka Sazdova.

Вовед

Романот „Ти носам пустински песок“ е прв роман за деца и млади на Винка Саздова¹. Овој роман авторката Винка Саздова им го посветува на своите внуци Анастасија, Лара, Дениција и Миха, *со кои одново го*

¹ Винка Саздова е родена на 10 август 1956 година во Стрезовце, Република Македонија. Има завршено Филозофски факултет во Скопје, на Катедрата по психологија. Била новинар во Културната редакција на

гледам светот со детско срце (Винка Саздова) и благодарност на Деа и Деница, кои ми ги отворија портите на своите раскошни, чудесни светови. Оваа книга не ќе беше тоа што е без нивните приказни кои се вткаени во неа (Винка Саздова).

Вистинските пријатели се едно од највредните нешта во нашиот живот. Тие нè придружуваат секој ден од нашиот живот, понекогаш дури и премолчено, тие се покрај нас во моменти на радост и во оние обележани со болка и страдање.

Меѓутоа, од различни причини, понекогаш пријателите не се блиску до нас, а пријателството не е секогаш лесно од далеку, исто како љубовна приказна. Во романот „Ти носам пустински песок“, авторката Винка Саздова потенцира дека, сепак, нема ништо што вистинското пријателство не може да го поднесе, дури и кога пријателите се оддалечени со илјадници километри.

За без/временското и без/гранично пријателство

„Ти носам пустински песок“ од Винка Саздова е роман за млади, адолесценти кои се наоѓаат во периодот на раната адолесценција (од 12-14 години). Во романот се зборува за двајца многу блиски пријатели Стела и Сани, кои се родени во ист месец, иста година, па дури и ист ден. Тие живеат во исто маало, учат во исто училиште и се интересираат за исти нешта, па дури и имињата им се и на двајцата Свездени – Стела и Сани. Како покажи и доказ за нивната блискот и поврзаност, меѓусебно, тие уште се нарекуваат и Јастии и Тијас. Тоа се две деца кои имаат непрекината дружба, кои се сакаат како брат и сестра близнаци, а истото и го мислат дека се близнаци бидејќи сè им е исто: „Ние сме небесни деца. Свездени. Додуша, јас сум свездата, а ти си само сончев, ама тоа е некако исто. И сонцето е свезда“ (12). [13].

На прв поглед изгледаат како да никогаш нема да се разделат, но сепак се разделуваат, зашто Стела со својата мајка мора да му се придружи на татка си, кој веќе една година работи во Дубаи како ветеринар. Оддалечени се илјадници километри еден од друг и нестрпливо чекаат повторно да се видат. Но, се договараат да не се гледаат на камера ниту да се повикуваат, само да си испраќаат мејлови. Така, дружбата, игрите, гушкањата, поминатото време заедно го заменуваат со непрекинато испраќање на мејлови. На прагот се од тинејџерската доба, имаат безброј прашања, но без одговори. Со самото пристигнување на Стела во Дубаи, започнуваат мејловите и авантурите. Секојдневно тие си испраќаат мејлови во кои ги опишуваат своите доживувања. Сани ги раскажува неговите случки од Скопје, а Стела ни ги пренесува нејзините авантури од Дубаи и стекнувањето на новите пријатели.

Стела – предизвиците на новото

Нарацјата на Стела, во почетокот е со измешани чувства, заради конечното обединување на семејството, но и заради разделбата од Сани, другарките и познатата средина: „Нејќев да ти раскажувам колку се изнаплакав откако се качив во авиотнот. Не требаше да дојдеш да ме испратиш. Другпат нема да се поздравуваме. Ми се плачеше уште кога ги погледнав тие твои големи очи што така чудно светкаа. Раката ти беше студена како мраз, а прегратката...како некои канци да ме прегрнуваа...“ (7). Отпорот на Стела е видлив и по пристигнувањето во новиот дом: „А таму, во нашата нова дома, што да ти кажам. Дневна и кујна во едно, бедно наместени, со еден кревет, расфрлени перничина на плочките, демек место столчиња, прозорците не се отвораат, нема тераса“ (9); новите слики и мириси при средбата со татка си: „Го стискам цврсто со рацете околу вратот и нешто ми е чудно. Татко ми е друг човек. Мислам, тој е, ама мириса инаку. Некако...не знам како да објаснам. И не знам дали ми се допадна тој негов мирис, ама решив после да мислам на тоа“ (8). Наскоро, во светлината на денот, писмата на Стела кон Сани, брзо прераснуваат во интересна разгледница од егзотичниот Дубаи како светска метропола: „Лелеее кога го видов Дубаи осветлен, лудница! Можеш ли да си ја замислиш најубавата новогодишна елка? Е, толку беше блескав и сјаен. Не, и повеќе! А кога ги препознав палмите, срцето ми прерипа...“ (8); „Населбата во која живееме е многу убава. Се вика Green Community. Околу нас паркови, цвеќиња, палми, езерца. Птици распеани на сите страни. И тоа среде пустина. Да се чудеш! (15). Стела мора да се вклопи во нова средина, ново училиште, нови наставници, па и да склопи нови пријателства. Училиштето било наспроти нивниот стан и била среќна заради тоа, бидејќи ја сфатила грижата на татко ѝ убаво да среди сè за нив.

дневниот весник „Вечер“ и уредник за култура во „Република“. Работела како соработник во издавачката куќа „Култура“, а потоа како директор и главен уредник на ЗУМПРЕС. Во 1999 го основа Издавачки центар ТРИ и во следните десет години е негов главен уредник. Од 2009 година се посветува на пишувањето и оттогаш ги има објавено романите *Последниот чај* (2009), *Полиња со диви нарџиси* (2011), *Понекогаш доаѓа среќа* (2013), *Луна* (2015) и *Вилино* (2019). Уште со првиот роман создава своја читателска публика, а нејзините книги досега се објавени во над 40 изданија. *Последниот чај* е воедно најуспешниот роман на Издавачки центар ТРИ со 15 изданија, а преведен е и на српски, хрватски и бугарски јазик.

Не изостанува импресионираноста на Стела и од образовно-училишниот систем во Дубаи и Стела требало да го знае убаво англискиот затоа што во училиште и надвор се зборувало на арапски и на англиски. Таа постепено ни ги предочува карактеристиките на мултикултурниот и мултинационалниот карактер на Дубаи. Супердиверзитетот се однесува на ситуација каде што исклучително високото ниво на разновидност на населението, генерално предизвикано од транснационално потекло, генерира сложени, нови социо-економски односи и искуства помеѓу и во рамките на различни групи, и доселениците и локалните жители. Како резултат на тоа, мултинационалните градови можат да се пофалат со стотици националности кои живеат заедно, со интеракции кои се случуваат на повеќе јазици. Обединетите Арапски Емирати се одличен пример за мултинационална и мултикултурна држава, особено Дубаи. [3]

Кога Стела доаѓа во Дубаи, не е скромно да се рече дека по првичниот стрес заради преселбата, таа доживува своевиден културолошки шок. Иако не го знае добро англискиот јазик на кој се одвива наставата, таа почнува да го изучува и арапскиот јазик. Многу научни студии го истражувале влијанието од промената на местото на живеење кај адолесцентите. Кога адолесцентите се преселуваат, тие се соочуваат со комбиниран стрес на адаптација на новата средина и притисокот од развојните промени кај адолесцентите. Родителите и другите одговорни за промовирање и подобрување на растот и развојот на адолесцентите се загрижени за ефектите од преселувањето. Во повеќето студии на семејства во кои дошло до преселба, се покажало дека „работата на таткото“ била главната причина за преселба. Татковците обично биле корпоративни, академски, државни служби или воен персонал. Сите семејства беа најчесто од средна или висока средна класа според приходите, професијата на таткото и/или семејното потекло. И сегашните и ретроспективните погледи го откриваат влијанието на преселбата врз самоконцептот на адолесцентот. Истражувањата се движеле околу неколку теми: семејните односи, социјалниот статус и односите со врстниците, училишните резултати и животните избори. Поединците чувствувале различни степени на успех или задоволство во овие теми засновани на широк опсег стандарди кои одразуваат различни потреби за одобрување, признавање и прифаќање. Во принцип, родителите ги опишале семејните односи во однос на адолесцентот како активни и одговорни. Родителите имале повеќе позитивни чувства за преселбата доколку нивниот син(и) или ќерка(и) адолесценти одржувале или подобри кооперативни ставови и ако нивните академски и социјални постигнувањата се во согласност со очекувањата на родителите.[5]

Адолесценцијата е особено интересен и потенцијално значаен период на развој за истражување на стресот и процесите на справување со него. Од страна на многу истражувачи, промените се гледаат како инхерентна компонента на стресот, а адолесценцијата се карактеризира со промени во биолошкото функционирање, когнитивниот развој, социјалните улоги и социјалните средини. Од спроведените истражувања, видно е дека промената на местото на живеење, преселбата во друг град/држава е на врвот на листата на стресни животни настани, посочени од адолесцентите [4].

Како поминуваат деновите, Стела се обидува и успева да се вклопи во средината, воспоставува нови пријателства со другарки, од кои едната била од Македонија-Лара, другите: Мада (Емиратите), Муслима (Иран) и Хатица (Египет). Стела мошне убаво го осознава мултинационалниот карактер на заедницата во која ќе се најде: „Има деца од сите раси. И бели, и жолти, и црни. Многу интересно, цел свет собран во една училишница“ (14-15).

Пријателствата се силна емотивна врска меѓу луѓето кои си се допаѓаат едни на други. [2]. За да функционира различно општество, од клучно значење е адолесцентите да научат да ги разбираат и почитуваат луѓето од кои имаат различни културни гледишта, и да комуницираат соодветно и со почит со нив, т.е. адолесцентите да развијат интеркултурна компетенција. Меѓукултурните пријателства во културно различни општества обезбедуваат идеално опкружување за развој на интеркултурна компетенција. Интеркултурно пријателство е пријателство во кое е пријателот се смета дека има различни културни определби од себе. [11] Дружбата со девојчиња и момчиња од разни страни на светот, ќе ѝ даде можност на Стела да ги открие една реалистична разгледница за Дубаи со сите негови убавини. Но истовремено, Стела ги воочува разликите меѓу социјалните класи, што особено ѝ паѓа во очи по посетата кај другарката Мада, каде и приборот за јадење е од чисто злато: „Веднаш ми стана јасно дека Мада припаѓа на некое од побогатите арапски семејства. Тоа не можев ни да го претпоставам по нејзиното однесување, толку е едноставна и ненаметлива. Изгледа овде е сосем нормално да бидеш богат, си помислив“ (23). Токму затоа доживува момент на мало разочарување кога се враќа во својот дом: „Супер си поминав, ама кога се вратив дома... Дневна споена со кујна, плочки на подот место килими, тресед што ноќе моите го спуштаат за спиење. Многу ли сме сиромашни? –го прашав татко ми“ (24).

Истовремено, Стела сфаќа дека во тоа богато општество родовото диференцирање е круцијално, зашто Мада ѝ објаснува дека во Дубаи момчињата и девојчињата не можат да бидат пријатели: „Јас ѝ кажав дека имам другар, врстник, со кој сме како близнаци. 'Другар?'-се зачуди таа. 'Не би се дружела со машко', отсебно заниша со главата. 'Кај нас тоа е чудно, па дури и забрането', го стивна гласот небаре открива државна тајна“ (24).

Движејќи се во една таква мултикултурна средина, Стела го запознава одблиску и девојчето Бимала, со потекло од Индија, со која никој не сака да се дружи поради нејзината необичност. Но Стела не само што се дружи со неа, дури оди кај неа и на гости, каде што таа живее со нејзините родители, баба и дедо и нејзините браќа и сестри, вкосува од нивната храна и пијалоци, се запознава со нивните религиозни верувања (божицата Шива), начинот на живеење во едно бројно индиско семејство: „Седнав на подот со нив, ме послужија со чај и некои колачи во шербет...Го понудија со храна и божеството што се наоѓаше во еден агол од собата, некоја скулптура со повеќе раце..., а кога го послужија главното јадење сите јадеа со раце. Ке ги направеа прстите како лажица и сркаа од манците. Да се чуде!“ (52). Интеркултурната социјализација во пријателствата може да вклучи дискусии за материјална, социјална и субјективна култура. На пример, адолесцентите може да искушат нова храна или облека (материјална култура) кога ќе го посетат домот на своите пријатели. Тие можат да слушаат различен јазик и да зборуваат за различните верски традиции што ги практикуваат во нивните семејства (социјална култура). Покрај тоа, тие може да разговараат за важни вредности или ставови што ги имаат во однос на родовите улоги (субјективна култура). Бидејќи членството во културна група има тенденција да биде силно поврзано со разликите во социјалниот статус, тие исто така може да зборуваат за искуства од дискриминација со своите пријатели. [11]

Приближувањето и проширувањето на пријателствата не е само во кругот на децата, туку и меѓу возрасните. Стела има безбројни авантури во Дубаи, а една од нив е и кампувањето во пустина, со нејзините родители и нивните пријатели Италијаните Џузепе и Бјанка со нивните две деца, Мирабела и Дафне. Додека татковците ги местат шаторите, мајките се внесуваат во разговор, а децата полека се запознаваат и зближуваат, па се лизгаат на песокот, што било многу позабавно од лизгањето на снег. Потоа јавањето на камила, вежбањето јога со мајката на Мирабела и Дафне, Бјанка, правење тетоважи кои траеле една недела кај Арапите кои ги познавал Џузепе, а го запознале и скротувачот на соколи - Хасан, каде преку епизодата со ловот ја согледува поврзаноста меѓу човекот и птицата, но и суровоста на животот: „Соколот одеднаш ги рашири крилјата и полета. Се вивна високо, па се стрмоглави удољу. Зграпчи зајак или глушец, не сум сигурна, и почна да го растргнува со клунот...Ја свртив главата, не можев да ја гледам таа стравотија. Не ја разбираам оваа уметност на ловење, толку е сурова, си помислив јадосано“ (95).

Тој убав свет на егзотичниот Дубаи ги открива и своите опасности, што Стела ќе ги согледа во епизодата кога ќе се изгуби во огромниот, восхитувачки трговски центар, но и кога за малку ќе се удави на плажата. Во епизодата со давењето, ќе го запознае спасувачот Анцело кон кој ќе развие чувства, но набргу се освестува кога сфаќа дека на него му се допаѓа друга девојка.

Интересот на Стела кон момчињата е типичен за секој адолесцент. Нејзините чувства кон момчињата постојано се менуваат. Па така, во романот ќе видиме дека Стела ќе биде заинтересирана за повеќе момчиња (Давид, Алексеј, Панајотис, Анцело и др.), но сите тие чувства се површни и лесно и брзо минливи. Стела влегува во бенд, кој го организира Панајотис нејзиниот соученик. Тие најпрво се двајца, Панајотис свира гитара, додека Стела пее, а потоа бендот се зголемува со уште двајца други, од кои едниот свира гитара, а другиот на тапани. Името на бендот е Sanny band, име кое го предлага токму Стела, таа му го кажува тоа на Сани и тоа останува тајна помеѓу нив. Групата настапува на свеченоста која ја одржува училиштето. И покрај возбудата и тремата на Стела, благодарение на поддршката од Панајотис, таа ги надминува и се здобива со храброста за јавен настап.

Сани - старо-нова средина со нови предизвици

Сега да се осврнеме на другиот лик во овој роман – момчето Сани, врсник на Стела и нејзин најдобар другар. Инаку, секојдневно, Сани и Стела си испраќаат меилови раскажувајќи го својот поминат ден. Додека Стела доживува мноштво возбудливи авантури во Дубаи, и неговиот живот на адолесцент во Македонија не е ништо помалку возбудлив. Тој не го доживува тоа така и самиот признава дека ѝ завидува на Стела: „Wish I was there. Токму така. Посакувам да сум таму, толку е инаков тој свет од нашиот, поправо од мојот, оти ти веќе не си овде. И навистина ти завидувам, да знаеш, буквално. Сè негде одиш, сè нешто интересно ти се случува“ (136). Првите денови по заминувањето на Стела, за Сани се многу тешки. Тој насекаде со поглед ја бара жар црвената коса на неговата најдобра другарка. За него во неговата околина ништо повеќе не е исто, сè е поинакво, мрачно и досадно. Во тие моменти тој се приклучува кон спомените од времето кога биле заедно. Во тие мигови забележува дека го нема и човекот кој пред училиштето продавал дребулии, па почнува очајно да го бара, настојувајќи со тоа да ја компензира загубата и осаменоста. Откако го наоѓа, неговите родители ја сфаќаат суштината на ова негово барање, па му договараат и разговор со психијатар: „Тебе ти недостига некој друг, не уличниот продавач. Си ја префрлил својата потрага по оној што мислиш дека полесно ќе ги најдеш. Тој што ти недостига веројатно е далеку од тебе“ (49).

Тој забележува дека се менува и односот на другите кон него и одеднаш го гледа вистинското лице на соучениците: „Денес ме опколија еден куп девојчиња, сите твои другарки. меѓу нив беше и Анастасија. Ме распрашуваа за тебе, како се снаоѓаш, имаш ли другарки, дали ги споменуваш...Малку се

направив важен... им раскажував и што знам и што не знам. Ја филував приказната... Им видов завист во очите. Само очите на Анастасија светеа задоволно. Изгледаше дека ѝ е мило што слуша добри вести за тебе. А другите шмизли ќе беа посреќни да чуеја дека не ти е убаво таму каде што си. Се разбира, не им го приредив тоа задоволство“ (67-68). Разочарувањето од врниците му се засилува кога сфаќа дека меѓу нив постои врничко насилство, па и самиот ќе стане жртва на озборување: „Најмногу мразам озборување, знаеш... Па уште ако тој што те озбурвал го сметаш за пријател, стварно е за никаде. Се разочарав од Андреј. Му кажал на Давид дека сум плашливец и подлизурко. Замисли!? Јас плашливец и подлизурко!?... Помислив малку што да правам, не реагира веднаш. Да одам да му акнам еден бокс по носот, да види кој е плашливец, или да му се одмаздам на ист начин? Да почнам и јас да зборувам за него кај ќе стигнам што ќе ми падне на памет. И сè така. Од лошо полошо... Ќе одам да го прашам... Ќе го гледам право во очи и на неговото лице ќе ја прочитам вистината (68-69). Озборувањето, или заедничкиот разговор за трето лице или лица, е една комуникативна активност која е многу распространета и истакната во пријателствата на младите адолесценти. И покрај тоа што има и озборување во позитивен контекст, сепак голем број автори се согласуваат дека озборувањето е, по природа, негативно и ги оценува другите и може да се смета за социјално агресивно однесување. [9]

И во обете ситуации, и во случајот кога е соочен со училишните насилници и се повлекува пред нив не сакајќи да се впушти во тепачка, и во случајот со озборувањето на Матеј, Сани постапува зрело и рационално: „Силата ја покажуваат само слабите, ми текна на зборовите на татко ми“ (16), со што ја заслужува почитта на врниците: „Следниот ден како ништо да не било. Хана ми кимна со главата и значајно ме погледна, Гаро се истапи од мене во ходникот, другите сосем нормално се однесуваа. Никој не ја спомена случката“ (17-18)

Иако илјадници километри оддалечена, и Стела се соочува со истите појави меѓу врниците во Дубаи кога забележува дека ја озборуваат: „На голем одмор забележав како една група девојчиња гледаат накај мене и се кикотат. Веднаш ми стана јасно дека ми се потсмеваа. Се погледнав да не сум облекла нешто наопаку, ама не, сè беше во ред. Си ја измазнув косата, го избришав лицето да не ми останала некоја трошка од ручекот. Тие и натаму се кикотеа фрлајќи погледи накај мене, покривајќи си ги устите со дланките. Отпосле дознав од Мада дека сум имала право, мене ми се смееле. Оливија кажала дека ушите ми се клемпави. И тоа како да ѝ било малку, па додала дека нозете ми се слаби како стапчиња“ (83). Причината за озборувањето на Сани и Стела е љубомората (Давид е љубоморен на Сани за неговото пријателство со Стела, а Оливија е љубоморна на Стела за нејзиното блиско пријателство со Алексеј). Значи, љубомората е од емотивна, љубовна природа. Меѓутоа, интересен е начинот како реагира единката на озборувањето. Додека Стела се повлекува во себе и решава да не ја носи косата пуштена заради своите клемпави уши, Сани се соочува со насилниците и озбурвачите на мирен, но исклучително разумен начин. Многубројните студии на оваа тема, укажуваат дека девојчињата озбурваат повеќе од момчињата, и тие се оние кои покажуваат повлекување во себе ако се предмет на озборување. Адолесцентите го развиваат својот идентитет и независност со тоа што се обидуваат да се дистанцираат од своите родители и наставници и истовремено имитирајќи го однесувањето на возрасните. Тие постојано експериментираат со тестирање на границите на она што е можно, дозволено, толерирано, забрането и казнувано. Растењето на нивната независност ги ослободува од принудата на возрасните, но остварувањето на слободата е проследено со интернализирање на потребата за општествено регулирање со норми дури подоцна. Како и да е, адолесценцијата е важен период во развојот кога се појавуваат колективни норми, и често се случува социјално исклучување, а конкуренцијата за углед е релативно интензивна. Негативното озборување се користи со зголемена намера за да се интензивираат овие процеси, бидејќи, да се биде предмет на негативни озборувања ги поткопува шансите да се добие добар углед.[6]

Сани ќе биде поставен и во неколку дискутабилни морално-етички ситуации. Првата од нив е кога го пронаоѓа заборавениот лаптоп во паркот и го пријавува во полиција. Сопственикот на лаптопот, еден необичен човек-планинар, во знак на благодарност му подарува компас. Се покажува дека тоа воопшто не е обичен компас, туку се состоел од букви, со чие поврзување, Сани добива одговор на поставените прашања. Во случајов, ако се раководиме според теоретските поставки за чудесното/сказновидното, сфаќаме дека во овој реален контекст продира чудесното, а моментите на двоумење се окарактеризирани како фантастика.

Втората етичка ситуација во која е поставен Сани е кога му го крадат велосипедот. Најпрвин, тој се двоуми како да каже на неговите од страв дека ќе го прекорат, но сепак ја кажува вистината и поминува лесно. По пријавувањето во полиција, полицаецот му нуди да земе велосипед од складиштето каде се собрани многу пронајдени велосипеди по кои не доаѓа никој. Оваа ситуација ќе го соочи Сани со поимот „бели лаги“ со кои често се служат возрасните, поточно полицискиот инспектор: „Слушај, синко“, почна да ме убедува. Овие точаци стојат тука со недели, месеци, и никој не ги бара. Не знаеме што да им правиме. Што не си одбереш еден од нив? Ќе кажеме дека е твој, и завршена работа“, ме потапка по рамото. Се шокирав. Како да земам туѓ точак? „Не, си го сакам својот. И да лажам!? Никако! Одлучно одмавнав со главата. Има и бели лаги, да знаеш“ (145). Сани пројавува особена зрелост и кога соученикот Јане се

обидува да го приклони кон својот начин на живот, кон пушењето: „Решив да се држам настрана од Јане. Вчера запали цигара пред мене, и кога го опоменав, ми се изнасмеа. Па дури и мене ми понуди една! Сепак не ми е друштво, сега гледам. Не се плашам дека ќе потпаднам под негово влијание, сигурно нема да почнам да пушам, се згрозувам од самата помисла. Само нејќам да ме гледаат со него. Со кој си, таков си, така вели баба ти, нели?“ (162). Адолесценцијата е очигледно чувствителен временски период во почетокот на пушењето цигари. Врсниците и односите со врсниците често се наведуваат како главни фактори вклучени во оваа употреба на цигари. [7] Адолесцентите кои никогаш не пушеле, веројатно никогаш и не размислувале за пушење и немаат желба да почнат да пушат во блиска иднина. Овие адолесценти никогаш не пушеле и или не се свесни за позитивните причини да почнат да пушат или ги игнорираат или се спротивставуваат на притисокот да пушат.[8]

Иако си разменуваат мејлови, а понекогаш ги прекршуваат правилата и си праќаат дури и по некоја слика, сепак Сани и Стела си фалат еден на друг. Прегратката, играта, зборувањето, фантазијата, не можат да ја заменат мејловите. Затоа, Сани ќе биде пресрекен кога Стела го известува дека за време на распустот таа и нејзината мајка ќе се вратат во Скопје за да ги видат баба ѝ и дедо ѝ и дека цел распуст ќе го поминат таму. И двајцата летаат од среќа и едвај чекаат да помине времето. Тие се подготвуваат и за прославата на нивниот роденден кој ќе го слават заедно.

Освен што Сани и Стела, ги споделуваат своите дневни активности и авантури, тие исто така си ги споделуваат и своите љубовни искри, односно симпатии. Тие се доверуваат еден на друг за своите нејзините симпатии во Македонија (Хана и Давид). Но, кога Стела заминува за Дубаи, сè се менува, Хана не му е повеќе толку мила и симпатична на Сани, а и Давид се загледува во други девојчиња. Но, и таа ситуација набргу се менува. И, љубовта ќе тропне на вратата на срцето на Сани, а клучот го има девојчето Изабел. За разлика од него, Стела е нерешителна и има измешани емоции за повеќе момчиња (Давид, Анџело, Панајотис, Алексеј). Овие младешки симпатии се пропратени со сите нивни карактеристики (љубовни писменца со нацртани срца, заеднички прошетки, скришни и срамежливи погледи и допири, милениче како подарок и сл.). Истражувањата покажуваат дека и момчињата и девојчињата се подеднакво вклучени во истражувањето на интимноста во раната и средната адолесценција. Исто така, во однос на реципроцитет на вклученоста, тие резултати сугерираат дека за време на адолесценцијата да се биде „заљубен“ се јавува во реципрочна, постојана врска околу половина од времето. Другата половина од времето на заљубување е поврзано со неизвесни, невозвратени или фантазирани врски. [10]

ЗАКЛУЧОК

Овој роман насловен како „Ти носам пустински песок“ од Винка Саздова задира во многу сериозни теми кои се допираат до децата, адолесцентите, детството и адолесценцијата. Најпрвин, вреди да се спомне темата на врсничкото насилство и малолетничката деликвенција; стресот кој го доживуваат децата и младите при преселба; промената на местото на живеење, затоа што тоа повлекува загуба на најдобрите пријатели, запаѓање во непозната средина; опасност да се западне во ризични ситуации, како дрогата или пушењето; озборувањето меѓу врсниците во училиштето; темата на првата љубов и првиот бакнеж и др.

Исто така, застапена е и темата на моралот, не само кај адолесцентите туку и кај возрасните, преку примерот со објаснувањето за поимот „бели лаги“ од страна на полицискиот инспектор, нешто што Сани не може да го сфати.

Овде авторката ја воведува темата на разводот во семејството и како тоа се одразува врз децата/адолесцентите. Несомнено, тој значаен настан во животот на семејството се одразува посебно врз децата и адолесцентите и нивниот понатамошен емоционално-когнитивен развој. Сепак, истражувањата покажале дека девојките во поголема мера пријавуваат трајни симптоми на анксиозност и депресија поврзани со разводот на родителите отколку кај момчињата. Или можеби таквата родова разлика не била присутна во претходните развојни фази, туку се појавила во адолесценцијата? Претходните истражувања и теорија, исто така, укажале на повеќе депресивно расположение кај адолесцентните девојчиња отколку кај момчињата адолесценти во врска со различни видови и животни настани, но и влијание врз интимноста и посветеноста во идните романтични врски во животот [12]. Како една од најчестите последици кои се јавуваат кај адолесцентите по разводот на родителите, се јавува ниската самодоверба која се надминува со тек на времето [1]. Токму во тие мигови е важно детето/адолесцентот да се почувствува сакано од двајцата родители. Во романот, оваа тема се прикажува преку ликот на професорот на Стела – Брајан, а во Македонија преку ликот на родителите на Изабел.

Влијанието на разводот врз децата и адолесцентите е очигледно во нејзиното однесување, дистанцирање и осамување од другите врсници. Разводот на родителите најчесто создава конфузија кај децата и адолесцентите, зашто и тие неосновано чувствуваат грижа на совеста за причините кои довеле до него. Па, така, и Стела ќе побара објаснување од својата мајка за оваа сè позачестена појава: „И во моето одделение има деца чии родители се разведени, па детално се информирам што точно подразбира тоа. Кај моето биро за информации, мајка ми, се разбира. Ми рече дека луѓето се разведуваат кога ќе престанат да

се сакаат. Ја преплавив со прашања. Како е можно љубовта да престане? Како можеш еден ден да го сакаш тој со кој живееш, а веќе следниот ден да не го сакаш? И што е со децата, мислите ли вие на нас!? ...Темата изгледа премногу ме допре. Толку многу што побарав да ми вети дека никогаш нема да го отсака тато... Сега уште истото ветување да го добијам од тато“ (88).

Од ова дело „Ти носам пустински песок“ на Винка Саздова, кое е напишано на сто седумдесет и две страници, младите читатели, а и возрасните, можат да заклучат дека, другарството е најголемото богатство. Да се има другар или другарка кој можеш да го сметаш како свој брат или сестра е најголемата среќа во животот. Вистинските пријатели се ретки. Но сепак, среќен е оној кој што покрај себе има вистински пријател, кој секогаш е тука за него, кој е тука да ти ја каже вистината, да те бодри во остварувањето на некоја цел. Другарството е еден тип на бизнис, односно колку повеќе љубов и внимание нудиш, толку повеќе ти се враќа. Вистинските пријатели се оние кои ја насетуваат вашата мака и болка и без да ја споделите и кои несебично ја множат и споделуваат вашата среќа. Во пријателството не постои простор за љубомора и зајадливост. Рецептот за успешно пријателство подразбира мешавина на внимание, искреност, љубов и безрезервна поддршка. Вистинските пријатели знаат да утешат без илјада зборови, умеат да ви го погодат подарокот без да ве прашаат, нема да ви го забораат никогаш роденденот, а посебно пак нема да го забораат кога сте родени во ист месец и на ист датум, како што се Стела и Сани. Конечно, што е растојанието, физичка или силната врска помеѓу две срца? Да се има далечен пријател на почетокот може да биде страшно, но со текот на времето ќе стане јасно дека ништо не може да го промени вистинското пријателство.

Користена литература

1. Barber, B.L. , Eccles, J.S. (1992). Long-term influence of divorce and single parenting on adolescent family-and work-related values, behaviors, and aspirations. *Psychological Bulletin*, 111(1), 108. <https://www.researchgate.net/profile/Jacquelynn-Eccles/publication/21616811>, 19.11.2023
2. Bukowski, W. M., Motzoi, C., & Meyer, F. (2009). Friendship as process, function, and outcome. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski, & B. Laursen (Eds.), *Handbook of Peer Interactions, Relationships, and Groups* (pp. 217-231). New York, NY, USA: The Guilford Press.
3. Calafato, Raees, & Tang, Fei. (2019). The status of Arabic, superdiversity, and language learning motivation among non-Arab expats in the Gulf. *Lingua*, 219, 24-38. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0024384118305552>, 07.01.2024
4. Compas, Bruce E., Davis, Glen E. and Forsythe, Carolyn J. (1985). Characteristics of Life Events During Adolescence, *American Journal of Community Psychology*, Vol. 13, No. 6, 1985, <https://cdn.vanderbilt.edu/vu-my/wp-content/uploads/sites/2804/2019/04/14195744>, 07.01.2024
5. **Goldberg**, Elaine Ruth. (1980). Relocation and the Family: A Crisis in Adolescent Development, In *Uprooting and Development: Dilemmas of coping with modernization* (pp. 211-231). Boston, MA: Springer US., https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4684-3794-2_10, 07.01.2024
6. Kisfalusi, D., Takács, K. & Pál, J. (2019). Gossip and Reputation in Adolescent Networks. In F. Giardini & R. Wittek (eds.). *The Oxford Handbook of Gossip and Reputation*, New York, NY: Oxford University Press, 359-379. http://real.mtak.hu/104570/1/KisfalusiTakacsPal_FINAL_DiVa.pdf, 09.01.2024
7. Kobus, Kimberly. (2003). Peers and adolescent smoking, *Addiction*, 98, 37-55, Society for the Study of Addiction to Alcohol and Other Drugs, <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/77612333/j.1360-0443.98.s1.4.x20211229-28594-b3bxav-libre.pdf>, www.academia.com, 10.11.2023
8. Mayhew, Kathryn P., Flay, Brian R., Mott, Joshua A. (2000). Stages in the development of adolescent smoking, *Drug and Alcohol Dependence* 59 Suppl. 1, <https://www.researchgate.net/profile/Brian-Flay/publication/12544089>, 10.11.2023
9. Menzera, Melissa M., McDonald, Kristina L., Rubin, Kenneth H., Rose-Krasnor, Linda, Booth-LaForce, Cathryn and e Schulz, Annie. (2012). Observed Gossip Moderates the Link between Anxious Withdrawal and Friendship Quality in Early Adolescence, *International Journal of Developmental Science* 6, 191–202, <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/50426397>, 09.01.2024.
10. Montgomery, Marilyn and Sorell, Gwendolyn T. (1998). **Love and dating experience in early and middle adolescence: grade and gender comparisons**, *Journal of Adolescence* 1998, 21, 677-689, <https://www.researchgate.net/profile/Marilyn-Montgomery-2/publication/13317033>, 09.01.2024
11. Schwarzenhal, Miriam, Juang, Linda, Schachner, Maja K., van de Vijve, Fons J. R. (2019). When Birds of a Different Feather Flock Together – Intercultural Socialization in Adolescents’ Friendships,

International Journal of Intercultural Relations, 72, 61-75.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0147176718304425>, 07.01.2024

12. Størksen, I., Røysamb, E., Holmen, T. L., & Tambs, K. (2006). Adolescent adjustment and well-being: effects of parental divorce and distress. *Scandinavian journal of psychology*, 47(1), 75-84.
<https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net>, 19.11.2023
13. Саздова, Винка. (2021). Ти носам пустински песок, Публишер, Скопје.